

TURIZM IQTISODIYOTINING BARQAROR RIVOJLANISHIDA DAVLAT SIYOSATINING O'RNI

***Annotatsiya.** Turizm iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi davlat siyosatining maqsadli yo'naltirilganligi, institutsional muhitning barqarorligi hamda tartibga solish mexanizmlarining samaradorligi bilan bevosita bog'liq. Ilmiy manbalarda davlatning turizm sohasidagi roli strategik rejalashtirish, infratuzilmaviy rivojlantirish, investitsiyalarni rag'batlantirish va ekologik hamda ijtimoiy muvozanatni ta'minlash orqali namoyon bo'ladi.*

***Kalit so'zlar:** turizm iqtisodiyoti, turizm siyosati, iqtisodiy o'sish, ekologik barqarorlik, turizmni tartibga solish, turizm sektori samaradorligi*

***Аннотация.** Устойчивое развитие экономики туризма напрямую связано с целенаправленностью государственной политики, стабильностью институциональной среды и эффективностью механизмов регулирования. В научных источниках роль государства в сфере туризма проявляется через стратегическое планирование, развитие инфраструктуры, стимулирование инвестиций, а также обеспечение экологического и социального баланса.*

***Ключевые слова:** экономика туризма, туристическая политика, экономический рост, экологическая устойчивость, регулирование туризма, эффективность туристического сектора*

***Abstract.** The sustainable development of the tourism economy is directly linked to the targeted orientation of state policy, the stability of the institutional environment, and the effectiveness of regulatory mechanisms. In scientific sources, the role of the state in the tourism sector is manifested through strategic planning, infrastructure development, the promotion of investments, and the provision of ecological and social balance.*

***Key words:** tourism economy, tourism policy, environmental sustainability, tourism regulation, efficiency of the tourism sector*

So'nggi yillarda turizm bo'yicha ilmiy izlanishlarda bir qator ustuvor trendlar shakllangani kuzatiladi. Ular orasida raqamli transformatsiya jarayonlari, barqaror va yashil turizm amaliyotlarining kengayishi, madaniy meros obyektlarining monetizatsiya mexanizmlari, iqlim o'zgarishiga moslashuv strategiyalari, davlat va xususiy sektor hamkorligining kuchayishi hamda ichki turizmning jadal rivojlanishi alohida ajralib turadi. Mazkur yo'nalishlarning faollashuvi turizm iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida davlat siyosatining o'rnini chuqurroq o'rganish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Chunki turizm sohasida iqtisodiy samaradorlikka erishish nafaqat bozor mexanizmlari, balki davlat tomonidan olib boriladigan strategik rejalashtirish, institutsional qo'llab-quvvatlash, infratuzilmaviy rivojlanish va barqarorlik tamoyillarini amaliyotga joriy etish bilan bevosita bog'liqdir.

Mavjud ilmiy adabiyotlarda bir qator sezilarli bo'shliqlar ham aniqlangan. Birinchidan, O'zbekiston sharoitida sun'iy intellekt va blockchain texnologiyalarining turizm xizmatlaridagi iqtisodiy samaradorligini empirik-ekonometrik yondashuvda o'lchovchi tadqiqotlar deyarli uchramaydi. Ikkinchidan, iqlim o'zgarishining turizmga uzoq muddatli iqtisodiy ta'sirini baholay oladigan panel ma'lumotlar asosidagi modellar ishlab chiqilmagan. Uchinchidan, madaniy meros obyektlarining barqaror turizm klasterlariga integratsiyalashuvini ifodalovchi iqtisodiy model va konsepsiyalar

yetarlicha ishlab chiqilmagan. To‘rtinchidan, ichki turizm tizimida singulyar iqtisodiyot vositalarining amaliy tatbiqi bo‘yicha pilot loyihalar va ularning samaradorlik tahlillari mavjud emas. Beshinchidan, yashil iqtisodiyot tamoyillarini turizm siyosatiga integratsiyalashning huquqiy va iqtisodiy mexanizmlari ilmiy jihatdan chuqur o‘rganilmagan. Ushbu bo‘shliqlar mavzuning ilmiy dolzarbligini kuchaytiradi hamda turizm iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida davlat siyosatini kompleks yondashuv asosida tahlil qilish zarurligini ko‘rsatadi.

Mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, turizm salohiyatidan samarali foydalanish, tashqi omillar ta‘sirini kamaytirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va barqaror turizm mexanizmlarini shakllantirish masalalari olimlar tomonidan turli yo‘nalishlarda o‘rganilgan. Jumladan, B. Sakibayeva turizm salohiyatidan foydalanish darajasiga tashqi omillarning ta‘sirini modellashtirishga qaratilgan tadqiqot olib borgan. Integral ko‘rsatkichni hisoblash va mos yozuvlar qiymati bilan taqqoslash usullaridan foydalanib, Ukrainaning Karpat mintaqasi misolida tashqi omillarning, jumladan tabiiy ofatlar, iqtisodiy inqirozlar va pandemiyalar salbiy ta‘sirini kamaytirish bo‘yicha strategik choralar zarurligini isbotlaydi. Mazkur yondashuv turizm sohasida davlat siyosatining xavflarni kamaytirish, resurslardan oqilona foydalanish va barqaror rivojlanishni ta‘minlashdagi ahamiyatini asoslashga xizmat qiladi.

Shuningdek, Mirsodiqov va Abduvaliyeva sun‘iy intellekt, elektron to‘lov tizimlari va ekologik texnologiyalarni O‘zbekiston raqamli turizmiga integratsiyalash imkoniyatlarini o‘rganib, chatbotlar, shaxsiylashtirilgan tavsiya tizimlari va virtual yordamchilar orqali xizmat sifatini oshirish va turistlar oqimini ko‘paytirish mumkinligini ta‘kidlaydilar. Otajonov turizmni barqaror rivojlantirishda raqamlashtirishning o‘ziga xos xususiyatlarini tahlil qilib, ekoturizm va atrof-muhitni boshqarish mexanizmlarini muhokama qiladi. Ahmedova esa 2016 – 2023-yillar statistikasini kvantitativ tahlil qilib, pandemiyadan keyin xizmatlar eksporti 5 baravar, ichki turizm 2 baravarga oshganini aniqlaydi. Ushbu tadqiqotlar turizm iqtisodiyotining rivojlanishida raqamlashtirish, ekologik boshqaruv, ichki turizm va tashqi omillarga moslashuv muhim ekanligini ko‘rsatadi.

Biroq mavjud tadqiqotlarda mazkur yo‘nalishlar ko‘proq alohida-alohida tahlil qilingan bo‘lib, ularni turizm iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida davlat siyosatining umumiy roli bilan bog‘liq holda kompleks yoritish zarurati saqlanib qolmoqda. Ayniqsa, O‘zbekiston sharoitida davlat siyosatining turizmni raqamlashtirish, yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish, madaniy meros obyektlaridan samarali foydalanish, davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish hamda ichki turizmni rag‘batlantirishdagi o‘rnini ilmiy jihatdan asoslash muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu nuqtayi nazardan, ushbu tadqiqot ishida turizm iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida davlat siyosatining o‘rni va uning nazariy asoslari tizimli ravishda yoritiladi. Tadqiqotda mavzuga oid ilmiy adabiyotlar, mavjud nazariy yondashuvlar va turizm sohasidagi zamonaviy rivojlanish tendensiyalari umumlashtiriladi. Shuningdek, davlat siyosatining turizm sohasida strategik boshqaruv, raqamli transformatsiya, ekologik barqarorlik, investitsion faollik va institutsional qo‘llab-quvvatlashdagi roli tahlil qilinadi. Mazkur yondashuv turizm iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta‘minlashda davlat siyosatini faqat tartibga soluvchi vosita sifatida emas, balki

sohaning uzoq muddatli raqobatbardoshligi va barqarorligini ta'minlovchi muhim mexanizm sifatida baholash imkonini beradi.

Mazkur metodologik yondashuvdan kelib chiqib, tahlil va natijalar qismida turizm iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida davlat siyosatining rolini izohlovchi nazariy qarashlarni o'zaro taqqoslash zarur hisoblanadi. Chunki bunday taqqoslash davlat siyosatining turizm sohasidagi vazifalarini faqat iqtisodiy o'sish bilan cheklamasdan, ekologik barqarorlik, ijtimoiy muvozanat, institutsional boshqaruv va inqirozlarga moslashuvchanlik nuqtayi nazaridan ham baholash imkonini beradi. Shu bois tadqiqotda klassik yondashuvlar, jumladan modernizatsiya va jahon tizimi nazariyalari, zamonaviy barqarorlik yondashuvlari (sustainable tourism va circular economy) hamda post-pandemiya davriga xos (resilience-based va governance approaches) nazariyalar mazmunan solishtiriladi. Ushbu nazariy yondashuvlarni taqqoslash orqali davlat siyosatining turizm iqtisodiyotidagi evolyutsion o'rni, ya'ni iqtisodiy o'sishni rag'batlantiruvchi mexanizmdan barqarorlik, raqamlashtirish va moslashuvchan boshqaruvni ta'minlovchi kompleks vositaga aylanish jarayoni ochib beriladi. Taqqoslash so'nggi besh yildagi ilmiy tadqiqotlar asosida olib boriladi, bu erda davlat siyosati turizmni iqtisodiy tizim sifatida rivojlantirishning asosiy regulyatori sifatida ko'riladi. Klassik yondashuvlar (modernizatsiya nazariyasi) davlat siyosatini ekologik ta'sirni e'tiborsiz qoldirib, resurs ekspluatatsiyasiga yo'naltiradi, bu emissiyalarni oshirishi mumkin (masalan, jahon tizimi nazariyasida periferiya mamlakatlarning bog'liqligi ekologik degradatsiyaga olib keladi). Zamonaviy barqarorlik nazariyalari (sustainable tourism) davlat siyosatini ekologik yukni kamaytirishga (masalan, EIO-LCA modeli orqali energiya sarfini 10-15% ga qisqartirishga) qaratadi, ammo yetarli emas. Pandemiyadan keyingi yondashuvlar (resilience-based) davlat siyosatini iqlim o'zgarishiga moslashuvga yo'naltirib, emissiyalarni 5-10% ga kamaytirishni ta'minlaydi va bu samarali hisoblanadi. Klassik yondashuvlar davlat siyosatini iqtisodiy o'sishga (YaIM ga hissa 4,7%) yo'naltiradi, lekin uzoq muddatli samaradorlikni e'tiborsiz qoldiradi. Zamonaviy barqarorlik nazariyalari davlat siyosatini circular economy orqali iqtisodiy samaradorlikni oshiradi (masalan, chiqindilarni 5-7% ga kamaytirish orqali), ammo heterogenlikni hisobga olmaydi. Pandemiyadan keyingi yondashuvlar davlat siyosatini institutsional sifat orqali samaradorlikni 10-15% ga oshirishga qaratadi, bu dinamik va moslashuvchan hisoblanadi.

Turizm iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida davlat siyosatining o'rni bo'yicha ilmiy tadqiqotlar sohasida bir qator muhim bo'shliqlar mavjud bo'lib, ular nazariy va empirik darajada turizm siyosatini to'liq qamrab ololmaydi. Quyida ushbu bo'shliqlar aniq ko'rsatilgan bo'lib, har biri so'nggi yillardagi ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi va empirik dalillar bilan asoslanadi.

Birinchi bo'shliq ko'p olimlar davlat siyosatini faqat iqtisodiy o'sishga yo'naltirgan, ammo barqarorlikdagi ekologik va ijtimoiy o'lchovlarni integratsiya qilishning yetarli emasligida namoyon bo'ladi. Ko'pgina tadqiqotlar davlat siyosatini turizmni iqtisodiy o'sish vositasi sifatida ko'rib chiqqan bo'lsada, ekologik (masalan, emissiyalarni kamaytirish) va ijtimoiy (inklyuziv o'sish) o'lchovlarni kompleks integratsiya qilish bo'yicha nazariy va empirik yondashuvlar cheklangan. Masalan, turizmda barqarorlik baholashlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, mavjud

yondashuvlar iqtisodiy o'sishni ustun qo'yib, ekologik va ijtimoiy integratsiyani yetarli qamrab olmaydi, bu esa rivojlanayotgan mamlakatlarda siyosatni amalga oshirishda muammolarga olib keladi. Shuningdek, turizm rivojlanishining atrof-muhitga ta'siri bo'yicha tadqiqotlar iqtisodiy o'sish va ekologik barqarorlik o'rtasidagi bog'lanishdagi bo'shliqlarni ta'kidlaydi. Chunki davlat siyosati ko'pincha iqtisodiy indikatorlarga asoslanib, ijtimoiy adolatni e'tiborsiz qoldiradi.

Ikkinchi bo'shliq pandemiyadan keyingi davrda davlat siyosatining transformatsiyaviy roli nazariy jihatdan yetarli asoslanmaganligida kuzatiladi. COVID-19 pandemiyasi davlat siyosatini turizm tiklanishiga moslashtirgan bo'lsada, bu transformatsiyaning nazariy asoslari va mexanizmlari chuqur tahlil qilinmagan. Davlat siyosatining transformatsiyasi bo'yicha nazariy ramkalar yetarli emas, chunki mavjud ishlar ko'proq empirik tiklanishga e'tibor qaratadi. Shuningdek, turizm siyosatining pandemiyadan keyingi o'zgarishlari bo'yicha tadqiqotlar davlat rolini chuqur nazariy asoslashdagi bo'shliqlarni ochib beradi, bu esa siyosatni amalga oshirishda noaniqliklarga olib keladi.

Uchinchi bo'shliq rivojlanayotgan mamlakatlar (shu jumladan O'zbekiston) uchun maxsus siyosat modellari ishlab chiqilmaganligida ifodalanadi. Turizm siyosati rivojlangan mamlakatlar tajribasiga asoslangan bo'lsada, rivojlanayotgan mamlakatlarning o'ziga xos madaniy-geografik xususiyatlariga mos modellari yetarli rivojlanmagan. Masalan, O'zbekistonning Ipak yo'li shaharlarida barqaror turizm rivojlantirish bo'yicha tadqiqotlar mavjud modellarni mintaqaga moslashtirish zarurligini ta'kidlaydi, ammo maxsus siyosat modellari bo'yicha bo'shliq mavjud. Shuningdek, rivojlanayotgan mamlakatlarda turizm siyosatining madaniy strategiyalarini baholash tadqiqotlari modellarning yetishmasligini ko'rsatadi, bu O'zbekiston kabi mamlakatlarda siyosatni amalga oshirishni qiyinlashtiradi.

To'rtinchi bo'shliq davlat siyosatining samaradorligini baholashning universal indikatorlari va modellari yo'qligida namoyon bo'ladi. Turizm siyosati samaradorligini baholashda mavjud indikatorlar mintaqaviy va kontekstga bog'liq bo'lib, universal modellari yetarli emas. Masalan, turizm barqarorlik baholashlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, mavjud yondashuvlar universal indikatorlarni yetarli qamrab olmaydi, bu esa siyosatni baholashda muammolarga olib keladi. Shuningdek, turizm barqarorligi indikatorlarini ko'rib chiqish tadqiqotlari modellarning yetishmasligini ta'kidlaydi, chunki mavjudlari ko'proq alohida jihatlariga e'tibor qaratadi.

Beshinchi bo'shliq davlat-xususiy sheriklikda siyosatning roli nazariy tahlil qilinmaganligida kuzatiladi. Davlat-xususiy sheriklik (PPP) turizm siyosatida muhim bo'lsada, uning nazariy asoslari va mexanizmlari chuqur o'rganilmagan. PPPning turizm barqarorlikdagi rolini tahlil qilish uchun nazariy ramkalar yetarli emas, chunki mavjud ishlar ko'proq empirik misollarga asoslanadi. Shuningdek, PPPning turizm siyosatidagi o'rnini bo'yicha tadqiqotlar nazariy tahlildagi bo'shliqlarni ochib beradi, bu siyosatni amalga oshirishda noaniqliklarga olib keladi.

Ko'p olimlar davlat siyosatini faqat iqtisodiy o'sishga yo'naltirganligi, barqarorlikdagi ekologik va ijtimoiy o'lchovlarni integratsiya qilish yetarli emasligi, pandemiyadan keyingi davrda davlat siyosatining transformatsiyaviy roli nazariy jihatdan yetarli asoslanmaganligi, rivojlanayotgan mamlakatlar (shu jumladan O'zbekiston) uchun maxsus siyosat modellari ishlab chiqilmaganligi, davlat

siyosatining samaradorligini baholashning universal indikatorlari va modellari yo‘qligi davlat-xususiy sheriklikda siyosatning roli nazariy tahlil qilinmaganligi singari ilmiy bo‘shliqlar aniqlandi.

Turizm iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida davlat siyosatining o‘rni yoritildi. Davlatning strategik rejalashtirish, infratuzilmani rivojlantirish, investitsiyalarni rag‘batlantirish va ekologik-ijtimoiy muvozanatni ta‘minlashdagi roli institutsional va solishtirma tahlil orqali asoslandi. O‘zbekiston tajribasida raqamlashtirish (sun‘iy intellekt, elektron to‘lovlar), madaniy merosni himoya qilish va yashil iqtisodiyot tamoyillarini integratsiyalash zarurligi ta‘kidlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Esonboyev, B. O‘zbekiston Turizm Sanoati Muvaffaqiyatini Baholashning Xususiyatlari. *Green Economy and Development*, (12), 668505.

2. Turdibekov, X. Turizm Industriasini Barqaror Strategik Rivojlantirishda Qo‘llaniladigan Usullar Tahlili. *Green Economy and Development*, 3(2), 666441.

3. Taniyev, A. B. (2026). Turizm va barqaror rivojlanish: resurslardan samarali foydalanish va tashqi omillar. *Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting*, 6(02), 35-45.

4. G‘ayratovich, I. G., & Bahodur o‘g‘li, N. B. (2025). Turizm sanoati va uning O‘zbekiston iqtisodiyotiga ta‘siri: O‘zbekistonning turizm sanoatini rivojlantirishning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati. // *Zamonaviy ta‘lim tizimini rivojlantirish va unga qaratilgan kreativ g‘oyalar, takliflar va yechimlar*, 7(75), 53-55.

Jumanova, Z. Iqtisodiyotda Turizm O‘rnini Statistik Baholash Uslubiyoti. *Green Economy and Development*, 2(4), 663753.

***Gulzina HOMIDOVA,
Zarmed Universiteti magistranti,
Golib MUSTAFOYEV,***

***O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi,
“Islom iqtisodiyoti va moliyasi, ziyorat turizmi” kafedrasi professori v.b., i.f.d.***

QISHLOQ JOYLARIDA XIZMAT KO‘RSATISH SOHASINI JADAL RIVOJLANTIRISHNING ZARURATI VA IJTIMOY-IQTISODIY AHAMIYATI

Annotatsiya. Mazkur tadqiqotda xizmat ko‘rsatish sohasining insoniyat evolyutsiyasidagi o‘rni, uning diniy manbalar va klassik iqtisodiy ta‘limotlar bilan bog‘liq nazariy asoslari yoritilgan. Qur‘oni Karim, Hadisu Sharif va buyuk allomalar – Al-Buxoriy, Farobiy, Yassaviy, Rumiy, Rabg‘uziy, Bobur, Navoiy kabi mutafakkirlarning asarlarida xizmatning inson kamoloti bilan uzviy bog‘liqligi ta‘kidlangan. Xizmat ko‘rsatish sohasi jamiyat taraqqiyotining muhim tarkibiy qismi sifatida ta‘lim, sog‘liqni saqlash, savdo va turmush madaniyatini shakllantirishda alohida ahamiyat kasb etgani ko‘rsatib berilgan. Empirik ma‘lumotlar asosida shahar va qishloq joylarida xizmat ko‘rsatish ulushi o‘rtasidagi tafovut tahlil qilinib, qishloq aholisi xizmatlardan foydalanishda sezilarli darajada ortda qolayotgani aniqlangan. Ayniqsa, qishloq joylarida xizmat